

Van avant-garde tot avant-garde

Van Lautréamont tot de situationisten

Een maand voordat Friedrich Nietzsches zich aanmeldt als vrijwilliger in de Frans-Duitse oorlog van 1870, verschijnt in Frankrijk *Poésies I en II* van Isidore Ducasse (pseud. Comte de Lautréamont). Beide dichters c.q. filosofen geven onafhankelijk van elkaar het startsein tot een "Umwertung aller Werte". In een brief formuleert Ducasse zijn aanval als volgt: "Ik pak de mooiste gedichten van Lamartine, Victor Hugo, De Musset, Byron, Baudelaire en verbeter ze in de richting van de hoop en laat hen zien hoe men het had moeten doen. Tevens verbeter ik de slechtste stellingen uit mijn verdoemde boek (gedoeld wordt op *Les Chants de Maldoror*) in de *Poésies (I en II)*. "Ik heb gezien hoe de mensen de moralisten ontmoedigd hebben".

Ducasse praktiseert nl. de methode van de "détournement", de ombuiging, de verdraaiing, waarin zowel het element van de ontvreemding als wel het element van de doelvervreemding opgesloten ligt. Zo past hij deze methode toe op de gedachten van Pascal, de maximen van La Rochefoucauld en die van Vauvenargues met het doel de burgerlijke moraal te ondergraven.

Niets heeft een bestendig karakter voor Ducasse, alles is voortdurend in beweging of, zoals hij hetzelfde zegt: "De ideeën verbeteren zich, de betekenis van de woorden neemt eraan deel. Het plagiaat is noodzakelijk de vooruitgang sluit het in: *Oeuvres complètes*, pag. 306. De situationisten zullen bijna honderd jaar later deze methode van de doelvervreemding als wapen inzetten om de kunst te ontmaskeren en haar te beroven van een esthetische waarde.

Na het grote conflict in de situationistische beweging in 1962 wordt de methode een strategisch middel om maatschappelijke conflicten uit te lokken met het doel situaties te creëren die geheel overeenstemmen met de psychische structuur van het individu. De doelvervreemding is de tactiek van de omkering van het perspectief. Hiermee zijn wij bij Nietzsche aangeland. Ook voor hem geldt, daar waar de poëzie brutaal wordt verdrongen, zal zij eventueel met geweld een nieuw leven vinden en aan de opstanden voedsel geven. Want uit de revolte zal het nieuwe glore.

Door dit tot leidraad maken, wordt door enkelen een tegenwicht geboden tegen het systeemdenken van Hegel en Marx, waarbij het individu uit de geschiedenis dreigt te verdwijnen. Lautréamont, Rimbaud, Nietzsche wekken het individu opnieuw tot leven.

Het individu moet niet inslapen maar actief ingrijpen in zijn omgeving ten einde deze in te richten naar eigen inzichten, hartstochten, verlangens. Dit is de werkelijke invulling van "Changer la vie" van Rimbaud. Centraal openbaart zich naar mijn mening in het tijdvak van de Frans-Duitse oorlog van 1870 de tegenstelling "leven" en "overleven". Hegel geldt als de exponent van denkers die zich bezighouden met de theorie van het overleven. Het leven, met zijn hartstochten,

liefde, poëzie, theater, muziek, feesten, is deel geworden van de beweging van de idee.

Ook Marx is er niet in geslaagd de opstandigheid van het leven te integreren in zijn theorie. Maar bij Nietzsche is de rebellie van het leven tot uitgangspunt geworden. In zijn *Unzeitgemäße Betrachtungen* (1873) fulmineert hij dan ook tegen het systeemdenken van Hegel en Marx. (Marx zijn laatste belangwekkend werk dateert van 1875).

Volgens Nietzsche ontwikkelt de geschiedenis zich niet wetmatig, maar berust op louter toeval, zij is een chaos van toevalligheden, zij is de ontplooiing van de vrije wil. Het logocentrisme, dat het weten overheerst, moet uitgebannen worden en omgevormd worden tot een *Fröhliche Wissenschaft*. In de vrolijke wetenschap gaat de poëzie weer hand in hand met de filosofie waarin het scheppen centraal staat. Het vrolijke weten zet zich af tegen het trieste weten, het onderdrukkende weten, tegen de arbeid en tegen de productie van goederen. Verder strijdt zij tegen de sociale tegenstellingen en de moraal.

Bij Nietzsche is de ontwikkeling een proces van "überwinden", waarbij noodzakelijkerwijs het voorafgaande stadium in het proces van het scheppen vernietigd moet worden. Het "überwinden" is gevat in de beweging van de "Ewige Wiederkehr", wat als metafoor geldt voor de cyclus van het leven, de natuur, de kosmos en onderscheidt zich duidelijk van het begrip "aufheben" als moment van Hegels' dialectische ontwikkelingsgang van de geest.

In 1916 moet te Zürich het gebulder van de kanonnen van het slagveld van de Eerste Wereldoorlog te horen geweest zijn toen een aantal kunstenaars besloot de kunst op te heffen. De poëzie moet onderdeel worden van het leven daar het leven poëtisch is, predikte zij. Inspiratiebron vormde voor dit groepje het leven in de grote stad, met zijn sterk wisselende stemmingen van alledag.

Deze groep kunstenaars, die in navolging van Rimbaud en Lautréamont de grote stadspoëzie verkondigen, staat te boek als de *Dada*-beweging. Dada staat midden in het leven en wijst de terugkeer naar de natuur af. De aanval wordt geopend op de burgerij, die als symbool geldt van het overleven. Om werkelijk te kunnen leven dient het industrieel kapitalisme ondermijnd te worden. Dada stond op het standpunt, dat het als beweging voortgekomen was uit een reactie op dat (verderfelijke) systeem. Dada is "met een revolver in de zak poëzie maken", zoals Richard Huelsenbeck het uitdrukte in zijn *En avant Dada, die Geschichte des Dadaismus* (1919).

De dadaïst is atheïst uit instinct en verwerpt de moraal. Probeert aan de gene zijde van goed en kwaad nieuwe waarden te ontdekken. De nieuwe waarden die uitsluitend geformuleerd kunnen worden uit de krachtigste negatie van de burgerlijke waarden. Dada verwerpt de logica, is een eindeloze vitalistische, creatieve stroom. Korte tijd is de beweging uitdrukking geweest van een a-nationale collectieve levenservaring, tot het moment dat het verdrag van Versailles getekend werd en de kunstenaars hun nationale territorium opzochten om hun

anti-kunstactiviteiten voort te zetten. In Duitsland leidt dit tot opheffing van de beweging. Voor enkelen moest die vervangen worden door een strijd in het dagelijks leven. Huelsenbeck en Hausmann namen deel aan de Spartacus-opstand (de Spartakisten-opstand) 1919 te Berlijn.

In Frankrijk daarentegen werd onder aanvoering van Tzara juist een esthetisering van anti-kunstuitingen bepleit. Hierdoor veroverde Dada een plaats in de geschiedenis van de kunst. Deze laatste lijn wordt door de surrealistische beweging onder leiding van André Breton gecontinueerd. Daartoe diende na opruiming van de resten van Dada de surrealistische revolutie gepredikt te worden.

Deze revolutie gaat uit van de kunst, maar reduceert haar "tot de meest eenvoudige uitdrukkingvorm ervan", nl. die van de liefde, aldus Breton in *Poison Soluble*. De dorst naar geluk kleurt de beweging. De logica, de traditionele esthetica, de praktijk van het dagelijks leven in het kapitalisme moeten overstege worden om de weg te effenen naar een situatie waar het geluk gekoppeld is aan de verbeelding.

Ook voor de surrealisten is de straat de plek waar het leven bloeit. Maar in de ontmoeting met het stadsleven wordt de voor de hand liggende relaties tussen de objecten verstoord. De logica der dingen moet getransformeerd worden in een imaginaire relatie. De werkelijkheid dient omgevormd te worden in een boven-werkelijkheid. Niet het bewustzijn heerst maar het onderbewustzijn. Het onbewuste "spreekt" bij hen in de poëzie.

Door middel van het psychisch automatisme wordt zij tot leven gewekt. Want poëzie is de brug die het rijk van het onbewuste verbindt met die van het dagelijks leven. En wanneer de poëzie heerst, heerst de vrijheid. Edoch het surrealisme heeft in tegenstelling tot het Dadaïsme een ethiek en slaagt er evenmin in om de esthetica op te heffen. Voor de surrealisten onderhoudt de moraal niet alleen een formele relatie tussen hen en de sociale werkelijkheid.

In 1929 worden de consequenties getrokken uit de veranderende standpuntbepaling, De beging wordt onderdeel van de revolutionaire maatschappelijke praktijk. Het surrealisme stelt zich ten dienst van de revolutie. Deze koerswending resulteert op creatief terrein tot een herhaling van de dezelfde kunstproducties. Het psychisch-automatisme is een repeteermachine geworden. Een zestal jaar na de verandering, in 1935 heft de beweging zichzelf (feitelijk) op als René Crevel zelfmoord pleegt uit protest tegen de boycot van de surrealisten op het internationale Schrijverscongres te Rusland.

De beweging is verstrikt geraakt in de netten van het bureaucratisch socialisme, waardoor het aanvankelijk spontane karakter opdroog. De verbeelding legde het af tegen de rationaliteit. Kunst is een moment in de zelfontplooiing van de geest, realiseert Breton in navolging van Hegel. Nadat het derde martiale conflict binnen 75 jaar tijdelijk opgelost lijkt te zijn beginnen een aantal kunstenaars zich te roeren. Aanvankelijk onafhankelijk van elkaar, maar wel steunend op de traditie die de avantgardebeweging had voortgebracht, werd de aanval wederom

geopend. Vanaf het midden van de jaren vijftig worden de contacten tussen verschillende radicale kunstenaarsgroeperingen wat strakker aangehaald, wat uiteindelijk resulteert in de oprichting van de *Situationistische Internationale*. De situationisten, in 1957 als beweging ontstaan, blaast nieuw leven in de traditie van de artistieke avant-garde van Europa.

René Sanders 1987